

1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 330.342

Проф. М.А. Голубець, д-р с.-г. наук – Інститут екології
Карпат НАН України, м. Львів

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ, СТАЛОГО РОЗВИТКУ, КЕРУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА КОНСТИТУЦІЯ ЗЕМЛІ

Розглянуто фундаментальні основи аналізу глобальних процесів, проаналізовано спонтанні чинники, які спричиняють до глибоких екологічних, соціально-економічних, демографічних і політичних змін на всій планеті, до перебудови світоглядних засад і до пошуку нових теорій і парадигм у вирішенні складних глобальних проблем.

Prof. M.A. Golubets – Institute of Ecology of the Carpathians,
National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv

Problems of globalization, sustainable development and world ecological constitution

The fundamental bases of global processes analysis have been considered. Spontaneous factors which are causing the substantial ecological social, economic, demographical and political changes at the globe as well as the reestablishment of philosophical perception and new concepts and paradigms towards global problems resolving have been analyzed.

Президент Інституту Всесвітнього Спостереження, директор проекту "Стан світу 2000" (США) Лестер Р. Браун (2000) у доповіді про прогрес до сталого суспільства слушно відзначив: "Настав час для того, що історик науки Томас Кун описує, як зміну парадигми. У своїй класичній праці "Структура наукової революції" він зауважує, що коли наукове розуміння реальності у певній галузі розвиваючись досягає стану, де існуюча теорія більше не пояснює адекватно цю реальність, тоді теорію треба міняти. Її треба привести у відповідність з новими даними, замінюючи стару парадигму новою" [1, ст. 9].

Саме злам тисячоліть виявився тим часом, коли настала потреба формування нових наукових підходів до пізнання та оцінки глобальних подій, нових наукових концепцій і галузей знань, які допомогли б усвідомити сучасний стан нашої планети й визначити способи забезпечення нормальних умов існування людства на близьку й далеку перспективу. Зрештою, мусимо збагнути й ті фактори, які спричинилися до появи низки глобальних екологічних і соціально-економічних проблем й до активного пошуку розумного попередження грядущих світових криз.

Першими, хто заклали фундаментальні основи аналізу глобальних процесів, були знаменитий український геохімік і філософ, перший президент Всеукраїнської академії наук, академік В.І. Вернадський, французький

математик і філософ Е. Ле Руа і французький палеонтолог і філософ П. Тейяр де Шарден. Починаючи від 1922 р., В.І. Вернадський читав лекції з геохімії у Сорбонні, проводив експериментальні дослідження в Мінералогічній лабораторії Музею природної історії у Парижі, у 1925 р. опублікував свою працю "Автотрофність людства", а у 1929 р. – французькою мовою монографію "Біосфера" (російською мовою вона вийшла у світ у 1926 р.). У цих працях вперше була визначена планетна роль живої речовини як організаційної й енергетичної сили біосфери. Нема сумніву, що під впливом біосферологічних ідей В.І. Вернадського Е. Ле Руа разом зі своїм другом П. Тейяр де Шарденом сформулював поняття "ноосфера" і у 1927 р. використав його під час читання лекцій у Паризькому Коллеж де Франс для означення нової стадії геологічної історії біосфери. Так само, під впливом згаданих французьких учених через 9 років В.І. Вернадський розпочав розробку свого неперевершеного вчення про ноосферу, основні положення якого були опубліковані у 1944 р. у статті "Декілька слів про ноосфери" й аж у 1977 р. – у знаменитій праці "Роздуми натураліста. Наукова думка як планетне явище".

Таким чином, саме В.І. Вернадського маємо підставу вважати тим ученим, який заклав теоретичні основи пізнання глобальної перетворювальної сили на поверхні Землі живої речовини (усієї сукупності рослинних, тваринних і мікробних істот), робота яких протягом мільярдів років спричинилася до формування сучасної біосфери. Завдяки йому маємо змогу зрозуміти сенс "вселенськості" людства, "геологічної сили людського розуму і керованої ним праці". Ще у 40-х роках минулого століття він відзначав, що "людина вперше реально зрозуміла, що вона мешканець планети і може – повинна – думати та діяти в новому аспекті, не тільки в аспекті окремої особистості, родини чи роду, держав чи їх союзів, але й у планетному аспекті" і що "наука і наукова робота взяті загалом, не є результатом тільки роботи окремих учених, їх свідомого пошуку наукової істини... Вона є проявом дії в людському суспільстві сукупності людської думки... Ми живемо на переломі, у надзвичайно важливу, по суті нову епоху існування людства, його історії на нашій планеті" [1, ст. 23, 24, 38].

На підставі численних прикладів можемо стверджувати, що не тільки глобалізація людського мислення і наукової думки, але й інших сфер людської діяльності (зв'язку, інформації, капіталу, виробництва, торгівлі, забруднень, політики, культури тощо) виявилися тим спонтанним чинником, який спричинився до глибоких екологічних, соціально-економічних, демографічних і політичних сил на всій планеті, до перебудови світоглядних засад і до пошуку нових теорій, нових парадигм у вирішенні складних глобальних проблем. Врешті-решт, освоєння протягом останніх сорока років Космосу і вихід виробничої діяльності за межі біосфери – колиски Homo Sapiens та єдиного середовища природного існування людини є свідченням якісно нового стану речей на планеті, вивчити й описати які традиційними засобами класичних наук неможливо. "Теорію, за Т. Куном, треба привести у відповідність з новими даними, замінюючи стару парадигму новою".

Розумова й виробнича діяльність людства спричинила новітнє співвідношення біотичних і соціальних сил на планеті, виникнення якісно нової глобальної надсистеми – соціосфери, до складу якої увійшли біосфера, інші, охоплені господарською діяльністю геосфери та навколишній Космос, і людське суспільство з усіма наслідками його інтелектуальної і виробничої діяльності [3]. На відміну від біосфери, центральним організатором котрої є жива речовина, і роль кібернетичної пам'яті та регулятора генопласту (функціональна сукупність генетичного матеріалу цієї речовини), центральним організатором соціосфери є всесвітнє людство, а функцію пам'яті й регулятора виконує його інтегральний інтелект. І це найважливіше. Бо саме від інтелектуального регулювання залежить як теперішній стан соціосфери й усіх її складових блоків – біотичного (екологічного, біосфери), соціального, економічного, демографічного, технологічного, політичного та інших, так і параметри її структурно-функціональної організації в майбутньому.

Ця кардинальна глобальна трансформація відбулася відносно недавно – фактично протягом тривалості життя людини (адже постнеолітична епоха тривала тисячі років, а технічна революція – кілька століть). Тому й не дивно, що, якщо цього вибуху глобальних змін не спромоглися, або не хочуть усвідомити наукові голови, то чи можна цього вимагати від загалу?

А майбутнє людства залежить саме від розуміння сучасного стану речей на планеті, від розумної поведінки людей і розумного керування геосоціосистемними процесами [3].

Тому-то величезну рацію мав видатний американський учений у галузі системної динаміки, член Римського клубу Денніс Медоуз, котрий, аналізуючи найважливіші риси людської діяльності, сказав: "Природа майбутнього глобального устрою... вимагає сильного керівництва і широкої макросвіченості, оскільки тоді, коли проблема стане очевидною для кожного, починати будь-які дії буде вже надто пізно". І саме тому дуже своєчасними є рішення Конференції ООН з довкілля і розвитку 1992р. в Ріо-де-Жанейро, оформлені під назвою "Програма дій. Порядок денний на 21 століття" (2000).

Програма сталого розвитку, підтримана главами 179 держав, є рятівною для людства, але, на жаль, переважно декларативною. У ній не передбачено розв'язання найскладніших і найважливіших питань – органів управління і механізмів керування геосоціосистемними (екологічними, соціально-економічними, демографічними, гуманітарними та іншими) процесами. А таке керування не можливе, якщо не визначено структурних і функціональних параметрів глобальної соціосфери і підпорядкованих їй міждержавних, національних, регіональних, обласних і нижчих рангів геосоціосистем й не обговорено способів реалізації управлінських рішень.

Соціосфера – це спонтанна, самоорганізована й саморегульована кібернетична система. Для забезпечення ефекту саморегуляції, окрім еталонної системи, в її структурі обов'язково мусить бути центральний керівний орган і постійний зворотний зв'язок між ним і керованою системою, за допомогою якого до центру управління постійно надходить інформація про стан керованої системи та результативність реалізації управлінських впливів. Міжнарод-

ним органом керування структурно-функціональною організацією соціосфери та її геосоціосистем міг би бути *Міжнародний центр управління глобальними процесами* при Організації Об'єднаних Націй, а функцію зворотного зв'язку повинен виконувати комплексний глобальний моніторинг, керований *Міжнародним центром моніторингу при ООН* [4].

Якщо ж "природа майбутнього глобального устрою, за Д. Медоузом, вимагає сильного керівництва", то це не означає, що таке керівництво повинен виконувати потужний авторитарний, тоталітарний чи диктаторський режим. Так само, управлінські рішення її керівного (регуляторного) органу не можуть базуватися тільки на наукових знаннях екологічного чи економічного плану, не тільки на розумних концепціях і деклараціях, наприклад, сталого розвитку, але й обов'язково на фундаментальних, твердих і незаперечних юридичних нормах. Тому, поряд з науково обґрунтованими, розумними, гуманітарними, екологічними, соціальними, економічними й технічними параметрами в еталонній системі повинні бути закладені правові параметри, юридичні норми, на які у своїй діяльності постійно повинен орієнтуватися регулятор – керівний орган.

У глобальному масштабі цьому повинна служити *Екологічна Конституція Землі* [6]. І як би декому ідея такої конституції не видавалася передчасною, численні факти міжнародних договорів, нормативних актів та й сама "Програма дій. Порядок денний на 21 століття" свідчать про її актуальність. Давно функціонує низка міжнародних структур, які накопичили багаторічний досвід розв'язання глобальних проблем, такі як Організація північного Атлантичного договору, Організація солідарності країн Азії та Африки, Організація економічного співробітництва і розвитку, Рада Європи, Європейський Союз, Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародний союз охорони природи і розвитку, Міжнародний астрономічний союз і багато інших. Найвагомішу роль у регулюванні міждержавних відносин і виконанні глобальних програм відіграє Організація Об'єднаних Націй, яка створена півстоліття тому для підтримання миру й безпеки, міжнародного співробітництва з питань економіки, культури, науки, освіти, прав людини та ін. Її структурні підрозділи – Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Міжнародний суд, ЮНЕСКО, МАГАТЕ та інші спричинилися до вирішення численних глобальних і регіональних проблем екологічного, соціального, політичного, гуманітарного, наукового та освітнього характеру. До них належать Міжнародна Біологічна Програма, програма "Людина і біосфера", подолання голоду, міжетнічних і мілітарних конфліктів, урешті-решт "Програма дій. Порядок денний на 21 століття".

Зрозуміло, що Екологічна Конституція Землі (ЕКЗ) може виконувати функцію міжнародного правового акта тільки тоді, коли її норми будуть пристосовані до національних конституцій більшості держав, коли вона буде ратифікована парламентами цих держав, якщо дотримання її норм буде забезпечене відповідними структурними перебудовами Організації Об'єднаних Націй і, передовсім, створенням в її складі уже згаданого раніше Міжнародного центру моніторингу, моделювання та прогнозування соціосферних про-

цесів й опрацювання управлінських рішень, а також пропонування Ю.Ю. Туницею [6] *Ради Екологічної Безпеки, Міжнародного Екологічного суду, Міжнародного Екологічного Банку, Міжнародної Екологічної Поліції* та інших органів.

На нашу думку, можна дискутувати з приводу назви, структури чи наповнення ЕКЗ. Може, доречніше їй дати назву "Глобальна Конституція Сталого Розвитку", "Глобальна Конституція виживання", чи просто "Глобальна Конституція" або "Конституція Землі", одним із розділів якої була б ЕКЗ. Адже потрібні також економічна, соціальна, демографічна, гуманітарна, політична конституції, чи, вірніше, відповідні розділи зведеної "Конституції Землі". Але найменшого сумніву щодо ідеї ЕКЗ, її актуальності і своєчасності не повинно бути. Без такої Конституції і відповідних міжнародних структур, створених для втілення її норм у життя, охорони та дотримання, виконання "Agenda-21", реалізація програми сталого розвитку залишиться декларацією. Світове суспільство сповзатиме в епоху нових глобальних криз і міжнародних конфліктів.

Література

1. Браун Л.Р., Флавін К., Френч Г. та ін. Стан світу 2000. Доповідь Інституту Всесвітнього Спостереження про прогрес до сталого суспільства. – К.: Інтелсфера, 2000. – 285 с.
2. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука, 1977. – 192 с.
3. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери. – Львів: Поллі, 1997а. – 256 с.
4. Голубець М.А. Плівка життя. – Львів: Поллі, 1997б. – 186 с.
5. Програма дій. "Порядок денний на ХХІ століття" (Agenda – 21). – К.: Інтелсфера, 2000. – 359 с.
6. Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 298 с.

УДК 338.246:502.34

Проф. М.В. Костицький, академік –
АПН України, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ

Розглядається Екологічна Концепція Землі (ЕКЗ) як об'єктивний етап розвитку цивілізації. У правовому ракурсі аналізуються вісім блоків проблем ЕКЗ: зв'язок ЕКЗ з національними Конституціями і міжнародними правовими актами, міжнародними правовими організаціями та їхніми Статутами; потреба в регулюванні взаємин між націями, народами, етносами, людьми, окремою особою, міжнародними організаціями; домінування екологічних проблем на планеті і потреби переходу у правовому врегулюванні від охорони природи до глобального правового регулювання взаємин людини і природи; структура ЕКЗ; проблеми вирішення складу розробників ЕКЗ та порядок її прийняття; питання про характер правових норм в ЕКЗ.

Prof. M.V. Kostyckiy – Kyiv

Methodological problems of World Ecological Constitution

There are considered World Ecological Constitution (WEC) as an objective phase of civilization evolution. In this article was made analysis of eight problem group: connection

WEC with national Constitutions and international legal acts, international organizations and their statutes; necessity of relationship adjustment between nations, peoples, ethnic groups, persons, international organizations; domination of ecological problems and necessity of transfer from environment preservation to global legal regulation of relations between human being and nature; WEC structure; structure of WEC creators; questions about nature of WEC legal regulations.

Екологічна Конституція Землі (ЕКЗ) є надзвичайно оригінальним явищем, дуже важливою подією, яка зародилася 10 років тому і на сьогодні стала предметом виступу провідників нашої держави на міжнародних форумах, презентаціях, сесії генеральної Асамблеї ООН та ін.

Прагнучи переосмислити та розвинути у правовому ракурсі напрацьоване професором Ю.Ю. Туницею та його колегами, розглянемо вісім блоків проблем, пов'язаних зі створенням ЕКЗ як правової основи стратегії сталого розвитку.

В юриспруденції є свої закони, які не тільки пов'язані з тим, що юриспруденція забезпечує правове регулювання суспільних відносин, відносин між людьми, але й розробляє технологію такого регулювання, що називається законодавчою технологією, або законодавчою технікою. Відповідно до цієї техніки та національних традицій законодавчі акти рівня конституції є писаними (як цілісний акт) і неписаними (власне, писаними, але не в одному, а в десятках нормативних актів). Наприклад, Великобританія не має "писаної" Конституції, але в ній діють нормативні акти, які сягають сивої давнини, починаючи з Великої хартії вільностей 1213 року (приблизно 800 років). Тому ЕКЗ без сумніву мала би бути писаним правовим актом. Вона мала би бути певним політичним компромісом між різними державами, які представляють різні культури, різні раси, різні нації і різний рівень розвитку економіки, політики і права. Це мав би бути певний суспільний договір. Очевидно, я згадую Ж.-Ж. Русо, який казав, що в основі творення держави і права лежить суспільний договір, який ніхто ніколи не підписував, але суттю права національного чи міжнародного є суспільний договір. Очевидно, ЕКЗ – це теж суспільний договір, але не новітня утопія, а глобальний правовий акт.

Другий блок проблем – це зв'язок ЕКЗ з національними Конституціями і міжнародними правовими актами, міжнародними правовими організаціями та їхніми Статутами та ЕКЗ. Очевидно, що національні Конституції мають специфічний національний характер. Ми гішимося, що наші предки ще у 1710 р. започаткували "писану" Конституцію, вперше в Європі, і тільки сусіди наші, поляки, реалізували свою Конституцію майже через 30 літ у 1739 р., а вже пізніше – Декларація прав людини і громадянина (1789 р.), "Перша Конституція" (1793 р.), "Друга Конституція" (1799 р.) у Франції, Декларація незалежності (1776 р.) та Конституція США (1787 р.). І тому, очевидно, як правовий акт глобального характеру, ЕКЗ мала би враховувати ці концептуальні ідеї, які розробили різні народи впродовж творення своїх Конституцій як основи національного права.

Третій блок проблем пов'язаний із питанням, чи є потреба регулювати взаємин між націями, народами, етносами, людьми, окремою особою, цивілі-